

NALOGA 1107A

KRITIČNA PRESOJA RAZISKAV

BODIMO KRITIČNI DO REZULTATOV ZNANSTVENIH RAZISKAV

1. Na spletu si oglej značilnosti in potek znanega Milgramovega eksperimenta (1963) o ubogljivosti (povezava: [Milgramov eksperiment - posnetki v treh delih prikazuje kratek posnetek tega eksperimenta, povzetek eksperimenta prikazuje še članek na povezavi Milgramov eksperiment www.kvarkadabra](#)).

Slika1: Prikaz poteka Milgramovega eksperimenta (vir: <http://image.guardian.co.uk/sys-images/Books/Pix/pictures/2008/03/11/milgram460.jpg>)

- A. Povzemi potek in izsledke tega znanega psihološkega eksperimenta.
- B. Razloži zakaj so proučevanim subjektom raziskovalci rekli, da raziskujejo učinke kaznovanja na učenje in jim (z zaigranim žrebom) določili vlogo učitelja? Ali je takšno vedenje raziskovalcev v skladu z načeli psihološke etike, ki določajo, da morajo biti udeleženci raziskave ustrezno informirani o raziskavi in seznanjeni z možnimi posledicami ali rizikom raziskovanja in morajo dati svoj pristanek k sodelovanju?
- C. Presodi, kako so se med potekom eksperimenta počutili proučevani subjekti, ko so videli trpljenje »učencev« in odklonili nadaljevanje eksperimenta ali kljub lastnemu nelagodju ubogali eksperimentatorjeve ukaze in nadaljevali s poskusom. Ali je bilo takšno izvajanje eksperimenta v skladu z načelom iz kodeksa etike psihološkega raziskovanja, ki določa, da mora psiholog upoštevati osebni in človeški blagor, čast in dostojanstvo subjektov, katere je potrebno zaščititi pred vsako duševno, moralno ali telesno škodo? Utemelji svoje presoje.
- D. Po končanem eksperimentu so raziskovalci v razbremenilnem pogovoru proučevance seznanili z dejanskim namenom eksperimenta, ga predstavili učencu in mu zagotovili, da ni nastala nobena škoda, ker učenec električnih sunkov dejansko sploh ni dobil. Ali meniš, da je takšno »naknadno« pojasnjevanje namena eksperimenta in pridobivanje soglasja za sodelovanje ustrezno in zakaj? Ali v celoti z razbremenilnim razgovorom lahko odpravimo duševno škodo, ki je preizkušancem nastala ob spoznanju, kako zlahka so sledili tudi zločinskim ukazom eksperimentatorja, ki je predstavljal avtoriteto in s tem pokazali, da bi verjetno izpolnili nemoralne ukaze drugih avtoritet?

- E. Oцени, ali so raziskovalci upravičeni izvajati takšne eksperimente kot je bil npr. Milgramov eksperiment za proučevanje poslušnosti ljudi in njihovi pripravljenosti za podrejanje avtoriteti in kdaj bi bilo takšno raziskovanje upravičeno, kdaj in zakaj pa ne?
- F. Presodi, kateri dejavniki so lahko v opisani laboratorijski situaciji še vplivali na dobljene rezultate eksperimenta in pojasni, kakšni so bili ti vplivi.

2. Eden najbolj znanih psiholoških eksperimentov je tudi Zimbardov eksperiment o prevzemanju socialnih vlog zapornikov in paznikov. Na spletu si oglejte značilnosti in potek tega eksperimenta. (Povezava prikazuje članek na spletu o tem eksperimentu: [kvarkadabra Zimbardov eksperiment](#). Lahko pa si ogledate tudi filmček na povezavi [Eksperiment v Standfordskih zaporih](#).) Z eksperimentom so dokazovali prevzemanje socialnih vlog in rezultati so opozorili na to, da se v določenih okoliščinah dobri in prijazni ljudje spremenijo v krute zločince, kar so raziskovalci poimenovali Luciferjev efekt (če želiš o tem vedeti več reši vajo »Kako se obnašamo do drugih« jazon 70 ur ali na povezavi www.lucifereffect.com spoznaj metode za preverjanje svojih reakcij ob različnih dogodkih, da ne bi podlegel Luciferjevemu efektu). Po tem eksperimentu je bil posnet tudi znani film Das eksperiment – čeprav v celoti traja skoraj 2 uri si ga lahko ogledaš v kinu ali brez slovenskih podnapisov na povezavi [Film Das experiment](#).

Slika 2: Slika s filma posnetega po Zimbardovem eksperimentu v standfordskih zaporih (vir: <http://image.guardian.co.uk/sys-images/Books/Pix/pictures/2008/03/11/milgram460.jpg>)

V filmu so sicer zaradi večje gledljivosti določene situacije pretirano poenostavljene in vsebujejo več negativnih posledic, kot jih je v dejanskem eksperimentu bilo. Nam pa ta znani eksperiment odpira številna etična vprašanja o raziskovanju v psihologiji.

- A. Kakšna spoznanja prinaša Zimbardov eksperiment v standfordskih zaporih? Presodi vzroke, zaradi katerih so nekateri prej prijazni in nenasilni fantje postali v nekaj dneh poteka eksperimenta kruti, agresivni in celo sadistični pazniki, ki so uživali v svojih vlogah, nekateri preizkušanci pa pasivni in odvisni zaporniki?
- B. Identifikacija z igrano vlogo je bila pri različnih posameznikih različna. Nekateri pazniki so »uživali v moči«, ki jim jo je dajala dodeljena vloga, drugi pa so »ostali dobri« in niso poniževali zapornikov in jih trpinčili. Včasih so jim celo delali manjše usluge, a niso preprečili agresivnega izživiljanja svojih kolegov paznikov nad zaporniki. Kje vidiš vzroke za takšno vedenje teh »dobrih paznikov«? (Pomagaš si lahko z reševanjem vaje »Struktura in dinamika majhnih skupin in razumevanjem procesa konformiranja, pa tudi z vajo »Ne delaj drugemu tistega, česar ne privoščiš sebi« o moralnem razvoju).
- C. Poskušaj se vživeti v vlogo paznika in v vlogo zapornika in predvideti, kako bi v takšni situaciji ravnal sam.
- D. c) Raziskovalci želijo razumeti vedenje ljudi, da bi ga lahko napovedovali in nadzorovali, s temeljnim namenom izboljšanja ljudi. Vendar se pojavi dilema kako daleč smemo raziskovalcem dovoliti, da gredo v svojih prizadevanjih po znanju in razumevanju

vedenja? Ali končni cilji psiholoških raziskav opravičujejo uporabo sredstev, ki so etično sporna? Ali sploh lahko vemo, če bo neka raziskava privedla do škode pri proučevancih preden jo izvedemo? Ali v raziskavah lahko vnaprej zanesljivo zagotovimo popolno zaščito pred telesno, duševno in moralno škodo proučevancev?

- E. Ali meniš, da je bil ta Zimbardov eksperiment načrtovan in izveden v skladu z načeli etičnega kodeksa psihološkega raziskovanja?
- F. Če bi bil ti eden od sodelavcev v tej raziskavi, ali bi jo načrtoval in izvedel tako, kot je bila izvedena ali bi predlagal korekcije načrta in izvedbe? Ali bi eksperiment izvedel do konca v skladu z načrti ali pa bi prekinitev zahteval že prej? Utemelji svoje stališče!
- G. d) Zimbardov eksperiment v standfordskih zaporih je bil deležen tudi številnih metodoloških kritik. Pogosto so mu očitali, da je bil vzorec proučevancev nereprezentativen, saj je zajemal le mlajše moške. Prav tako so opozarjali, da gre za laboratorijski eksperiment, za katerega velja, da moramo biti previdni pri prenašanju spoznanj iz takšnega umetno ustvarjenega okolja v kleti univerze v naravno okolje. Osebe vedo, da so opazovane in se lahko vedejo drugače, kot bi se na terenu. Posebej pa so očitali Zimbardu kot vodji raziskovanja preveliko osebno zavzetost za izvedbo eksperimenta, saj je sam prevzel vlogo nadzornika zapora in celo prosil policijo za pomoč pri izvedbi, zaradi česar so trdili, da ni mogel biti povsem objektivni glede presoje izvedbe eksperimenta... Kaj ti meniš o očitanih pomanjkljivostih? Kako bi načrtoval boljši eksperiment, da bi se tem očitanim metodološkim pomanjkljivostim izognil?
- H. e) V želji po znanju psihologi izvajajo raziskave na ljudeh, da bi dobili veljavne rezultate, ki bi omogočali ustrezne posplošitve na naravne situacije. Pri tem vestno poskrbijo, da ljudje ne doživljajo fizične bolečine in strahu, žal pa jim pogosto povzročijo duševno škodo (doživljajo zadrege, izgubo samospoštovanja, dvome vase in v pravilnost svojih odločitev in vedenja ...), saj mnogi priznajo, da po sodelovanju v eksperimentu niso več isti kot prej. Tudi če preizkušanci ne sodelujejo v eksperimentu ampak zgolj v neeksperimentalnih raziskavah (opazovanje v naravnem okolju) obstajajo etični zadržki, saj raziskovalci posegajo v njihovo pravico do zasebnosti. Tako se je oblikoval etični kodeks psihološkega raziskovanja. Na spletu ali v pisnih virih poišči, kaj določa in napiši pet etičnih načel (lahko si pomagaš s povezavo: [Etični kodeks psihologov](#))

TEMELJNA NAČELA ETIKE PSIHOLOŠKEGA RAZISKOVANJA

1.

2.

3.

4.

5.

3. Eno od temeljnih načel etike psihološkega raziskovanja določa, da so raziskovalci dolžni (kadar koli je le mogoče) pridobiti pristanek udeležencev za sodelovanje v raziskavi.

- A. Presodi, kako je vprašanje pristanka za sodelovanje v raziskavi lahko v navzkrižju interesov zaradi strahu, da ne bi poznavanje namena raziskave vplivalo na potek in rezultate takšne raziskave. Ali se potem lahko zgodi, da raziskovalci zatrjujejo, da predhodnega pristanka udeležencev ni bilo mogoče dobiti?
- B. Presodi, kako je potem mogoče pridobiti pristanek na sodelovanje pri otrocih (pomislite na znani eksperiment Watsona z malim Albertom dostopen na povezavi - [Watson - Mali Albert](#)) ali pri posameznikih z zmanjšano sposobnostjo skrbi zase (npr. mentalno retardiranih, duševno bolnih, osebah s poškodbo možganov ...). Kako velika je nevarnost, da bi skrbniki takšnih oseb dali pristanek proti volji in interesom teh oseb?

Slika 3: Mali Albert (vir: <http://www.highestfive.com/wp-content/uploads/little-albert.jpg>)

- C. c) Nekateri eksperimenti so preveč neetični, da bi jih izvajali na ljudeh, vendar so tako pomembni, da jih komisija za etična vprašanja dovoli izvajati na živalih. Živali so primernejše zato, ker jim ni potrebno razlagati namena eksperimenta, ni potrebno pridobiti njihovega soglasja ... in jih je lažje nadzorovati kot ljudi. Pojasni nekaj pozitivnih prispevkov živalskih raziskav k psihologiji (glej poglavje učenje – instrumentalno pogojevanje in naloge Skinnerjevih podgan, Thorndikovih mačk ... in posnetek takih eksperimentov na povezavi [Eksperimenti z živalmi](#)) in nekaj kritik raziskav na živalih (trpljenje v poskusih, drugačno duševno doživljanje živali, neupravičenost posploševanj spoznanj z živali na vedenje ljudi ...) in jih vpiši v spodnjo tabelo:

PREDNOSTI RAZISKAV NA ŽIVALIH	OMEJITVE, KRITIKE TAKIH RAZISKAV

4. Psihološke raziskave niso sporne le z etičnega, ampak pogosto tudi z metodološkega vidika. Poglejmo si nekaj metodoloških težav, na katere najpogosteje naletimo v psiholoških raziskavah:

*** premajhen ali neustrezno izbran vzorec proučevancev, na katerih oblikujemo svoje spoznanje:** (Raziskovalci poudarjajo izsledke raziskav, pridobljenih na premajhnem in selektivno izbranem vzorcu: »Znanstevniki so poročali, da je skupina debelih in zelo debelih ljudi, ki je vsak dan uživala zeleno kavo, izgubila približno 10 odstotkov svoje telesne teže. "Upoštevajoč izsledke naše raziskave jemanje več kapsul zelene kave na dan (v kombinaciji z zdravo prehrano in rednim gibanjem) lahko rečemo, da je zelena kava varna, nadvse učinkovita in cenovno ugodna pomoč pri hujšanju," je povedal dr. Joe Vinson, ki je vodil raziskavo ... V raziskavi je sodelovalo 16 predebelih in ekstremno debelih ljudi v starosti med 22 in 26 let, ki so 22 tednov vsak dan jemali [kapsule ekstrakta zelene kave](#) ali pa placebo kapsule. Spremljali so tudi njihovo prehrano in gibanje, ki se tekom raziskave niso spreminjali. Udeleženci so v povprečju izgubili 8 do 9 kg in 16 % telesne maščobe v 22 tednih oz. 10,5 % svoje telesne teže« (dostopno na povezavi [zeleno kavo](#) in na [Hujšanje z zeleno kavo](#)).

*** slaba ali neustrezna kontrola drugih dejavnikov, ki vplivajo na rezultate:** V raziskavi o tem, kako hitro bodo ponesrečencu ljudje priskočili na pomoč so raziskovalci odkrili, da čim večja je oddaljenost med navzočim in ponesrečencem, tem manjšo neposredno odgovornost nuditi pomoč čuti navzoči (Latane 1981) – poglej posnetek na povezavi [Hitrost pomoči ponesrečencem](#). A pri tem niso upoštevali situacije saj je npr. Piliavin s sodelavci že leta 1969 v študijah na podzemni železnici ugotovil, da ljudje enako pogosto nudijo pomoč v natrpanih ali nenatrpanih vagonih, ker je v zaprtih prostorih ne glede na oddaljenost težko odkloniti pomoč).

*** neupoštevanje pomanjkljivosti metode, s katero pridemo do spoznanj:** poglej v nalogi 2. opisani primer Zimbardovega eksperimenta, ki je bil izveden v kleti Standfordske univerze, s katere so po opravljenem delovniku pazniki odhajali domov. Spoznanja tega eksperimenta so prenesli na zlorabe iraških zapornikov, ki so jih izvajali ameriški vojaki v bagdaskem zaporu Abu Grajb, daleč stran od svoje družine in v naravnih situacijah.

*** prehitro in pretirano posploševanje rezultatov** npr. raziskovalci so začeli na veliko propagirati učenje v spanju »Tudi učenje med spanjem postaja vedno bolj popularno. Za vse, ki nimajo ustreznega predznanja, kako tovrsten posnetek pripraviti, je dovolj, da posnamejo zelene vsebine, ki jim lahko dodajo poljubno glasbo v ozadju. Te vsebine lahko ponoči med spanjem poslušajo. Raziskave na tem področju so pokazale, da smo najbolj dovzetni za učenje takoj prvo uro, ko zaspimo in dve uri preden vstanemo (dostopno npr. na spletni povezavi [Učenje v spanju](#)). Novejši poskusi pa so pokazali, da si človek zapomni povprečno 13% snovi, ki jo je 5 noči poslušal med spanjem, a še to le takrat, ko je deloma buden. Takšno učenje seveda ovira spanec, ki ga možgani nujno potrebujejo (dostopno na [Omejitve učenja v spanju](#))«.

A. Izberi eno od znanih psiholoških raziskav. Katere izmed opisanih psiholoških pomanjkljivosti lahko opaziš pri tej raziskavi? Zakaj se ti zdi pomembno, da poznamo pomanjkljivosti neke raziskave?

5. V danem besedilu je opisana raziskava o navezanosti.

Bowlby (1951) je v raziskavah proučeval posledice, ki nastopijo, če so majhni otroci med kritičnim obdobjem navezanosti v prvih letih življenja prikrajšani za mater, ki je po njegovem

mnenju najpomembnejša oseba otrokove navezanosti. Dokazoval je, da imajo taki otroci v kasnejšem razvoju vrsto hudih in trajnih posledic, med katerimi je navajal delinkventnost, depresijo, brezčutno psihopatijo in celo umsko podnormalnost (povzeto po Shematski pregledi, str. 79)... Bowlby je proučeval 44 mladoletnih tatov in trdil, da je bila njihova brezčutna psihopatija posledica prikrajšanosti za mater v zgodnjem otroštvu ...

- A. V kolikšni meri je lahko takšno interpretiranje podatkov odraz dejanskih raziskovalnih spoznanj in v kolikšni meri stereotipnih pojmovanj o vlogi matere pri otrokovem razvoju?
- B. Kako bi takšen vpliv stereotipov in predsodkov na interpretiranje rezultatov omejil ali preprečil? Kakšna je upravičenost sklepov na osnovi predpostavke, da je predvsem mati tista, ki skrbi za otroka in njegovo navezanost v zgodnjem obdobju, zato je ni mogoče nadomestiti?
- C. Presodi ustreznost posplošitev na osnovi majhnega in nereprezentativnega vzorca. Kakšen vzorec bi moral raziskovalec zagotoviti (velikost, način izbora ...), da bi lahko sprejel veljavne zaključke.
- D. Ali bi moral raziskovalec kontrolirati in upoštevati dejavnike, zaradi katerih so bili ti otroci prikrajšani za mater (v mnogih primerih je šlo za dolgotrajne težke bolezni, nezaželenost otrok ...)?
- E. Kako bi to skušal upoštevati ti, če bi poskušal preveriti ustreznost Bowlbijeve teorije o navezanosti?
- F. Kakšne družbene posledice imajo lahko objave takšnih raziskovalnih spoznanj? Ali lahko takšne raziskave koristijo določenemu spolu, sloju, rasi ..., druge pa postavljajo v neenakopraven položaj na področjih družbenega uveljavljanja (ob predpostavki, da je ta teorija pokazala, da se mora v zgodnjem otroštvu z otrokom ukvarjati predvsem mati)?

6. Zamisli si, da želiš raziskovati pogostost in vzroke za izostajanje od pouka na svoji šoli. Posebno pozornost želiš posvetiti tistim izostankom, ki niso športne ali zdravstvene narave (ne nastopijo zaradi udeležbe na nujnih treningih ali tekmovanjih ali zaradi bolezni ampak zato, ker se je dijak sam dogovoril za fizioterapijo v času pouka, ker je dijak ob soglasju staršev ostal doma, da bi se bolje pripravil na test znanja ...).

- A. a) Kako boš v taki raziskavi v nekem športnem oddelku zagotovil (popolno) anonimnost udeležencev, če bi se že iz števila izostankov lahko slutilo, kdo v razredu je podal določene odgovore?
- B. b) Kako boš zagotovil prostovoljno udeležbo, če bi želel v raziskavo vključiti tudi tiste dijake, ki se jim običajno ne ljubi delati ničesar, kar ni obvezno, in se ti zdijo še posebej zanimivi za proučevanje problema izostajanja, saj si z neznanstvenim spoznavanjem opazil, da izostajajo več in zaradi drugačnih razlogov kot njihovi sošolci?
- C. c) Kako boš udeležence svoje raziskave seznanil z namenom, potekom in možnimi posledicami raziskave, če se bojiš, da bi poznavanje namena raziskave vplivalo na to, da bi preizkušanci odgovarjali tako, da bi potrdili tvoje hipoteze?

Standard znanja	
Rdeče	Minimalne zahteve, ki so pogoj za oceno 2.
Modro	Temeljne zahteve, ki so pogoj za oceno 3 ali 4.
Zeleno	Višje zahteve, ki so pogoj za oceno 4 ali 5.